

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ЛІТЕРАТУРИ ІМ. Т.Г.ШЕВЧЕНКА

на правах рукопису

КАНЦЕДАЛ ЛЮДМИЛА ДМИТРІВНА

УКРАЇНСЬКО-СЛОВЕНСЬКІ ЛІТЕРАТУРНІ ВЗАЄМИНИ
КІНЦЯ ХІХ-ПОЧАТКУ ХХ СТ.

10.01.04 - Література зарубіжних країн

10.01.02 - Українська література

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ - 1995

00754656 (X)

АВ 32 289

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у відділі слов'янознавства та балканістики
Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України

Науковий керівник - доктор філологічних наук
Ведіна В.П.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Погребенник Ф.П.
кандидат філологічних наук, професор
Ющук І.П.

Провідна організація - Львівський державний університет
ім. Івана Франка

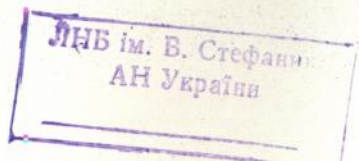
Захист відбудеться 7 червня 1995 року на засіданні
спеціалізованої вченої ради Д.01.24.01 при Інституті літератури
ім. Т. Г. Шевченка НАН України
/252001, Київ-1, вул. М. Грушевського, 4/.

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці Інституту
літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України

Автореферат розіслано " 4 " травня 1995 р.

Вчений секретар спеціалізованої
вченої ради

[Handwritten signature]
Гайнічеру О.І.

Процес обміну духовними надбаннями між українським і словенським народами започатковано в далеку давнину. В галузі літератури він то згасав, то активізувався, сягнувши найбільшої інтенсивності наприкінці ХІХ- на початку ХХ століть у "модерністичному", за М.Семчишиним, періоді українського та словенського відроджень.¹

Потенційно гідні, українсько-словенські літературні зв'язки здійснювалися в найрізноманітніших формах, однак переважно в несприятливих умовах, що відбилося на стані вивчення цих зв'язків, в якому вони перебувають ще й досі і який утворився внаслідок дії об'єктивних та суб'єктивних факторів, котрі заважали появі неупереджених досліджень.

За тенденційного, протягом тривалого часу, поділу літературних явищ на істотні й не варті уваги з природного тла літературних стосунків вибирали найвизначніші імена, звертаючись до яких і витворювали концепцію розвитку національних літератур та літературних взаємин, залишаючи поза увагою цілі масиви повновартісного матеріалу. Слід зазначити, що й їхня літературно-духовна спадщина використовувалася в суворо обмежених чи завуальованих рамках дозволеного.

Українсько-словенські зв'язки оберталися по суті у замкненому просторі, головним чином лише довкола Тараса Шевченка, Ольги Кобилянської, Франце Прешерна й Оттона Жупанича разом з їхніми чи то словенськими, чи то українськими побратимами - перекладачами й популяризаторами - Йосипом Абрамом, Леопольдом Ленардом, Павлом Грабовським і Сильвестром Яричевським. За такого підходу важко було побачити інші, часом зовсім незнайомі, постаті, завдяки яким, власне, і відбувалося проникнення літературного доробку геніїв в інонаціональні культури.

Силою історичних обставин українська славістика, і словеністика зокрема, як важлива і невід'ємна частина світової славістики в цілому, від самого зародження перебувала в неприродному стані. Її, умовно кажучи, "східна гілка" тривалий час функціонувала в річці загальноросійської офіційної науки, загальноросійських зацікавлень і була майже повсюдно російськомовною, що фактично обернулося на спроби невизнання її як науки, котра виникла на самобутньому національному ґрунті. Йдеться насамперед про основоположників вітчизняної славістики Осипа Бодяньського, Григорія Венеліна-Гуцу, Ізмаїла Срезневського та ін. А "західна гілка", репрезентована славістами Західної України, змушена була витратити надмір енергії на те тільки, аби довести свої самобутні витoki й самостійність розвитку. Звичне, що стало надалі "традиційним", ігнорування досягнень

¹ Див.: Ющук І. П. Український струмінь у словенській поезії кінця ХІХ-початку ХХ ст. // Слов'янське літературознавство і фольклористика. - 1967. - Вип. 3. - С. 72--89.

українських слов'янознавців з боку окремих учених у дожовтневій Росії, небажання враховувати їхню думку докотилося й до наших часів.

На початку 70-х років минулого століття українська література в Словенії була майже невідомою.² Історик, етнограф і літератор Михайло Зубрицький, перебуваючи в Країні 1915 року із сумом відзначав, що деякі словенці взагалі не знали про існування такого народу, як українці, а дехто навіть вважав їх ворогами слов'янства.

Можна констатувати, що й сьогодні не кожен словенець має достатні знання про Україну, а той, хто живе в Україні, не надто добре поінформований щодо стосунків між нашими народами, зокрема літературними, як вияву духовних потреб з обох боків. Відтак дослідження, присвячене періоду найактивнішої взаємодії українців і словенців, набуває особливої **актуальності** в нинішніх умовах існування обох незалежних держав.

Основне своє завдання дисертант бачає у конкретному висвітленні багатоманітності українсько-словенських літературних зв'язків і залученні до їх вивчення щойнайширшого кола дослідників з метою створення у майбутньому повноцінної історії українсько-словенських взаємин, зміцнення їх у нашу мінливу добу.

Джерелами дослідження були: малодоступна тепер словенська та українська періодика - Dom in svet, Kres, Ljubljanski zvon, Slovan, Slovanski svet, Slovenec, Slovenski narod, "Діло", "Житє і слово", "Літературно-науковий вісник", "Народна часопись", "Правда", "Руслан", "Світ" та ін., літературні альманахи, збірники, серії видань тощо - "Перший вінок", "Ватра", "Складка", "Просвіта", "Історична бібліотека", "Бібліотека для руської молодіжї" Юліана Насальського, Anton Knezova knjižnica, Koledar družbe sv. Mohorija, Narodna knjižnica, Slovanska knjižnica, Zabavna knjižnica, Venec slovanskih povestij та ін. Поряд з друкowanими джерелами в дисертації використано /в багатьох випадках уперше/ рукописні матеріали, що зберігаються в архівосховищах Києва, Львова, Тернополя, Чернівців, а також Марібора і Санкт-Петербурга.

Теоретико-методологічною основою дисертації є принципи порівняльного літературознавства, обґрунтовані, зокрема, у працях В. Ягича, І. Франка, Н. Петровського, О. Білецького, Д. Дюришина, Г. Вервеса, М. Сиваченка, Ф. Погребеника, Д. Наливайка, Ю. Щука та ін.

Наукова новизна дисертації полягає в авторській концепції комплексно дослідити українсько-словенські літературні зв'язки зазначеного періоду, зосередивши основну увагу на осмисленні т.з. маргінальних явищ. Це дало змогу значно розширити джерелознавчу базу українського

² Вервес Г. Д. В інтернаціональних літературних зв'язках. - К.: Дніпро, 1976. - С. 74.

словенознавства, виявити взаємозалежність між численними відомими й невідомими фактами з життєвих і творчих біографій багатьох представників як словенської, так і української культури.

Практичне значення роботи. Результати дисертації можуть бути використані у подальшому науковому вивченні українського та словенського літературних процесів і міжілітературних зв'язків кінця XIX-початку XX століть, у вузівських спецкурсах, спецсемінарах, при створенні біо-бібліографічних довідників, підготовці наукових видань тощо.

Апробація роботи. Дисертацію обговорено на засіданні відділу слов'янознавства та балканістики Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України. Матеріали дослідження викладено у шести публікаціях, статтях до ЧЛЕ.

Структура і зміст роботи. Дисертація складається із вступу, двох розділів /“Українська література в контексті національних змагань словенців”, “Роль західноукраїнського письменства у налагодженні і поглибленні українсько-словенських літературних зв'язків”/, кожен з яких поділено на кілька підрозділів, висновків і бібліографії.

У вступі обґрунтовано актуальність теми, показано ступень її дослідженості, дано характеристику джерел і літератури, визначено завдання і мету роботи, наукову новизну, практичну значимість.

До першого розділу увійшли такі три підрозділи: “Варфоломій Копітар і Україна”, “Петер Миклавець-Подравський і його внесок в українсько-словенські літературні взаємини”, “Україна як творчий фактор в біографії Антона Ашкерця”.

Підрозділ дисертації “Варфоломій Копітар і Україна” є лише першим необхідним кроком на шляху до всебічного висвітлення поставленої проблеми у майбутньому, оскільки без неї неможливо розв'язувати ширші проблеми – “Копітар і слов'янський світ” а також “Копітар і світ”.

Добу В.Копітара, який поряд із Й.Добровським і П.-Й.Шефариком стояв біля витоків слов'янознавства, українські філологи дореволюційного минулого відкривають у своїх працях як одну з найцікавіших, на чому наголошено в дисертації, сторінок в історії українсько-словенських взаємин. Пізніше ситуація щодо поширення в Україні знань про цю добу, котра започаткувала й усталила науково-літературні контакти обох народів, докорінно змінилася. Навіть доповідь словенця Йосе Погачника “Копітарові ініціативи в українському народному відродженні”, виголошена у Києві на IX Міжнародному з'їзді славістів 1983 року не дістала належного розголосу ані в колах українських словенознавців, ані в інших провідних славістичних осередках колишнього СРСР. Про це свідчить, зокрема, те, що в статті про Копітара у II-му томі ЧЛЕ /1990р./ навіть не згадано про взаємини вченого з діячами

української культури й про ту важливу роль, яку він відігравав. Тим часом українська "Копітаріана", ще навіть остаточно не упорядкована налічує не один десяток праць.

На підставі залученого до аналізу матеріалу, думок багатьох учених, які розуміли значення Копітара як потужного рушія світової науки - Н.Летровського, В.Ягича, І.Франка, К.Студинського, М.Тершаковця, О.Маковця, М.Возняка, В.Щурата, невідомого автора, котрий підписав "Кілька слів про Копітара і Караджича" в газеті "Руслан" 1897 р. як "Ів.Дейор" /за припущенням автора дисертації, цим псевдонімом скористався Михайло Павлик/ та багатьох інших, зроблено висновок про те, що Копітарові ініціативи, викликані прихильністю до українців і їхніх національних змагань, не були та й не могли бути односпрямованим зусиллям. Вони виникли внаслідок зацікавленості з обох боків: як словенської наукової громадськості в особі її тогочасного провідника, так і ряду українських мовознавців, істориків, літераторів, громадських і церковних діячів. На межі ХІХ - ХХ століть праці Копітара, теоретичні положення і наукові обґрунтування багатьох гуманітарних дисциплін стали авторитетною підтримкою українським ученим у боротьбі за розвиток національної культури.

Звернення в дисертації до постаті Копітара дозволяє не тільки зробити екскурс в історію українсько-словенських зв'язків, але й висунути на перший план багато актуальних проблем їх сьогоденного розвитку.

Опрацювання нових архівних матеріалів, покладених в основу підрозділу "Петер Миклавець-Подравський і його внесок в українсько-словенські літературні взаємини", допомогло документально простежити тривалий /від 1888 до 1909 рр./ період зацікавлення Україною стіного з активних словенських прихильників слов'янської ідеї - критика й перекладача, співпрацівника багатьох словенських, а також польських, сербських, російських, українських, чеських та інших видень і видавництв, доповнити її невідомими фактами. Кореспонденції цього автора, друковані у львівській періодиці, переконують у тому, що звернення його до українського письменства було явищем цілком закономірним, викликаним взаємодією різних національних літератур і зумовленим, з одного боку знанням духовних надбань і потреб свого народу, а з іншого - обізнаністю із європейськими літературами, особливо польською, з якої перекладав найбільше /Г.Сенкевич, Б.Прус, Е.Ожешко/ і через яку, ймовірно, прийшов до української.

На думку дисертанта, аналіз статей Миклавеця *Književno delovanje malorusov /Sloven. svet, 1888/ Maloruska književnost, Cr-tice maloruske Književnosti /Dom in svet, 1896, 1899/* збагачує слов'янознавство важливими висновками про шляхи входження української літератури в

словенський контекст і функціонування у ньому, свідчить про емоційно піднесене сприйняття українських джерел, оригінальний синтез матеріалу, спрямований на ферментацію у співвітчизників почуття національної свідомості. Задля цього Миклавець не раз звертався до поезії Шевченка. Знавець багатьох мов, словенський критик стверджував, що жоден із відомих йому перекладів з Кобзаря не досяг сили оригіналу, і цим нібито побіжним зауваженням, вщент розбивав горезвісні "теорії" про "невправність" Тарасової мови.

Харек терно, що розвиток української літератури від X-XI століть аж до сучасного йому її стану Миклавець сприймав і показував цілісно /як наддніпрянської, так і наддністрянської/, намагаючись збегнути всі ті обставини, які перешкоджали її вільному поступу.

У листах до Ол.Барвінського, І.Франка, Т.Флоринського, що вперше вводяться в науковий обіг, Миклавець торкався не тільки особистих творчих планів, але й багатьох питань діяльності колег-сучасників, розширюючи таким чином коло знавців і шанувальників української культури.

Ефективність використання епістолярної спадщини як одного з найважливіших історико-літературних джерел до вивчення письменницьких біографій, окремих літературних явищ, літературних процесів у цілому та міжлітературних контактів підтверджує звернення до листів Миклавця, адресованих Т.Флоринському. Трагедія Миклавця, пов'язана з тяжким матеріальним станом його родини, що відкривається з листів 1897-1909 рр. до голови "Благочинного слов'янського товариства", відбиває, як вважає дисертант, долю багатьох інтелігентів-подвижників. Проте листи з Рибниці до київського славіста порушують не лише часткові проблеми того соціального прошарку, до якого належав Миклавець, в них є й "коштовні зерна фактичної інформації", здобування котрої І.Франко вважав надзвичайно важливим завданням. Завдяки такій інформації, віднайденій у листах до професора Т.Флоринського, встановлено причетність П.Миклавця до перекладів із Марка Вовчка, популярних видань "Просвіти" тощо. Словенський критик прагнув долучити до літературного процесу ті іноземні твори, котрі б поживлявали його, впливаючи на самосвідомість словенців за допомогою художнього слова. Героїко-романтичних, як і героїко-реалістичних барв не бракувало в історичному минулому України. Тому боротьба козаків за волю - одне з улюблених тем серед перекладів Миклавця: "Богданів синок", "Гетьманські святи", "Смерть Тимоша", "Ярема" та ін. Боляче зачіпали його й побутово-соціальні проблеми, на які він шукав відповіді, перекладаючи "Горити" І.Наумовича, "Держись землі" А.Веретельника, "Як чоловік бореться з природою" в переказі М.В.Берена та ін.

Підрозділ "Україна як творчий фактор у біографії Антона

"Ашкерця" присвячено зв'язкам з українською літературою одного з найпопулярніших словенських поетів XIX ст. Фрагментарно це питання порушувалося в працях Ю.Щука, В.Гримича, Г.Вервеса та ін., проте комплексно ще не розглядалося. На підставі аналізу творчого доробку митця, зокрема його "Української думи" /зб. "Балади та романси", 1890 р./, "Двох подорожей в Росію" /1903 р./, "Українського степу" /"Четверта збірка поезій", 1904 р./ та ін., в дисертації зроблено висновок, згідно з яким захоплення поета Україною впродовж років зазнавало істотних змін. Спочатку воно не мало у Ашкерця глибинних основ і в "Українській думі" лише відбивало момент руху суспільної думки, тобто було навіяним його поетичній уяві, можливо, враженнями від знайомства з українським фольклором, творчістю Шевченка, Гоголя, якого він особливо любив, загальнопоширеним тоді в світі та не завжди чітким уявленням про загодкову, славну в минулому Україну та її вільних лицарів - козаків. Власне, "українська тема" виразно проступає в назві твору, визначенні місця події, усталеній втрибутиці щодо українського колориту. Навіть така деталь, як нерозрізнення "кобзаря" і "гусляра", котрий оспівував "степ - рівнину - Україну", засвідчує це:

Prišel bil k nam je mlad kobzar
Oj mlad kobzar, oj lep goslar,
Opeval step-ravnino,
Opeval Ukrajino.

Характерно, що в сучасному російському перекладі "Думи" Н.Карпової /Ашкерц А.// Избранное. - Л., 1987/, з яким її зіставлено у дисертації, зміст окремих рядків відкориговано перекладачем на користь визначеної назвою теми:

Пришел ко мне кобзарь молодой
Красавец парень удалой.
Пел о степи - равнине
О вольной Украине.

Також і в іншому місці, де пієтет до Росії в оригіналі є занадто відчутним:

Ođsel je v matuško Moskvo	Ничем не заглушить тоску
Ođtam pa v Novgorod-nato	Поехал он сперва в Москву,
V Sibirjo potovat	А путь держать хотел он
Kurčevat in trgovat.	В Сибирь с торговым делом.

Краще збагнути світоглядні засади митця, зрозуміти його погляди на ті чи інші питання, пов'язані з культурним розвитком слов'янських народів, допомагають розглянути в реферованому підрозділі нариси письменника "Дві подорожі в Росію". Вони, як і віршований цикл "З дорожнього щоденника", свідчать про те, що, мандрюючи просторами колишньої імперії, поет тверезо сприймав і аналізував побачене. Завдяки вірній оцінці суспільно-економічного

стану країни, яку він тоді відвідав, маловідомі в Україні нотатки Ашкерця не втратили своєї вартості і навіть набули актуальності в сучасних умовах розпаду тоталітарної держави. Під час однієї з подорожей Ашкерць відвідав Київ, який справив на нього надзвичайне враження. Шкіц про столицю України в нотатках словенського поета дисертант розглядає як важливий компонент, до висвітлення української проблематики в його творчості.

Раздуми Ашкерця з приводу тяжкого стану тогочасної Галичини дають підстави порівнювати їх із міркуваннями щодо цього Л. Ленарда. Думки літераторів часом збігалися, коли йшлося про тяжкі соціально-економічні умови життя галицьких селян, і були цілком протилежними у поглядах на роль польської шляхти. Дисертант солідаризується тут з оцінками українських істориків М. Зубрицького, Г. Дем'яна та ін., вважаючи, що Ашкерць ближче, ніж Ленард, стояв до розуміння суті справи.

Безпосередні враження від поїздки по Україні лягли в основу твору Ашкерця "Український степ". Щоденникові записи відкривають почуття поета під час руху потягу нескінченним безлюдним степом. Не втомлюючи себе спогляданням одноманітних красивидів за вікном, Ашкерць натомість пригадував запорожців із картини І. Рєпіна, і настрої його змінювалися на краще. З огляду на "творчу лабораторію" митця напрацьовується висновок про те, що степ для нього - лише безмежна рівнина, позбавлена будь-яких проявів життя. Водночас даний твір розглянуто і як алегоричний, навіяний роздумами про пряму залежність життя степу від життя козака - його володаря: не стало козака - зничав і степ, перетворившись на ту безлюдну пустелю, що не приваблювала поета, звертаючи його думки до часів Богдана Хмельницького. Особливо відчутною стає така алегоричність у перекладі С. Яричевського. Відтак, порівнюючи два твори Ашкерця - "Українську думу" й "Український степ", не можна не помітити істотної різниці у вирішенні основної проблеми. Це, на думку дисертанта, свідчить про еволюцію в поглядах і творчості Ашкерця, поглиблення розуміння української проблематики.

Припускаючи можливість особистого знайомства Ашкерця, відомого поета, громадського діяча, редактора часопису "Ljubljanski zvon" з українськими літераторами, дисертант зупиняється лише на одному з них - із С. Яричевським.

У реферованому підрозділі звернено увагу також на те, що перший український переклад з Ашкерця здійснено видатним майстром художнього слова Василем Шуратом, який надрукував у газеті "Діло" 1901 р. його соціальну поему "Углеколи" /Delavčeva pesem o gremogu/.

Підкреслюється той факт, що Ашкерцева "Пісня робітників про кам'яне вугілля" стала повноправним набутком української літератури, поставши у часовому вимірі посеред двох хвиль зображення в українській поезії Шахтаря

і його проблем. Одна з них підносить ім'я Миколи Чернявського і його вірш "Шахтар"/1895 р./, а на гребені іншої перебувають поезії "У шахті", "Під землею", "Шахтарі", "Шахтар"/1906 р./ Спиридона Черкасенка. Дисертант зупиняється на типологічній подібності і разом із тим своєрідності поезій Чернявського і Ашкерця, а також підкреслює блискуче відтворення словенського тексту в перекладі рідною мовою Васиєм Щуратом.

Другий розділ складається з підрозділів: "Іван Франко і словенці", "Ілько Кузів - перекладач словенської прози", "Сильвестр Яричевський і словенська поезія", "Михайло Зубрицький і його словенський щоденник".

У підрозділі "Іван Франко і словенці" вперше поставлено і висвітлено питання про літературні контакти Каменяра зі співвітчизниками Прешерна, показано шляхи здійснення цих зв'язків, розкрито їх специфіку.

Дисертант вважає, що словенська тема увійшла до наукових зацікавлень і літературно-видавничих планів Франка на початковому етапі його діяльності, ставши надалі органічною складовою його національно-патріотичних прагнень. Вірогідно, що не тільки гуманітарна спрямованість нарисів "В Любляні" Софрона Крутя, яка вирізняє його з-поміж воєнно-побутових описів, привернула до нього увагу Франка. Надрукувавши нарис у "Світі" 1881 року, вчений повертається до нього в передмові до "Записок українця з побуту між полудневими слов'янами" /1905 р./, а також у "Нарисах історії української літератури до 1890 року" /1910 р./.

Боротьба за утвердження національної мови, самоосвіта, проблеми наукового соціалізму та політичної економії, життя робітників і спроби їх протистояння капіталістичним підприємцям - все це надзвичайно цікавило молодого Франка, але найголовнішим для нього у нарисі було те, що не втрачає актуальності і сьогодні. Автор нарису спостеріг і відзначив провідну тенденцію свідомої словенської громадськості - невпинно дбати про культурно-економічне зростання нації за будь-яких умов. Як поглиблення цієї духовної настанови і найвищої потреби кожного свідомого патріота сприймається написана Гнатом Онишкевичем біографія Франца Миклошича також надрукована в "Світі".

Гідний продовжувач справи В.Копітара, Ф.Миклошич виховав цілу школу молодих славістів, серед них і багатьох галичан. Учень Миклошича, Онишкевич саме свого учителя вважав "правдивим творцем руської граматики", котрий не тільки заявив про самостійність української мови, але й першим "спровадив" її на справді наукову дорогу.

У світлі контактів Франка зі словенцями як публіциста, редактора і видавця значне місце у підрозділі відведено аналізові словеністики на сторінках "Літературно-наукового вісника", оскільки все, що пролонгувалося журналом читачеві, якщо й не з'являлося в ньому безпосередньо з

благословення Франка, то, принаймні, не уникало його уважного погляду, так або інакше оцінювалося ним. Особливу увагу в реферованому підрозділі приділено "Оглядіві стану словенської літератури в 1898 р." та "Словенській літературі в році 1902" Франца Відиця в перекладах із "Slovanskeho Přehleda" відповідно Володимира Гнатюка і Остапа Луцького. Саме ці статті, як засвідчили пізніші українські переклади зі словенської мови, істотно вплинули на вибір оригінальних творів і у кожному разі значно активізували існуючі контакти між двома літературами. Словенські перекладачі, письменники, критики, редактори, вчені зверталися до редакції "Літературно-наукового вісника" і через неї - до Франка з найрізноманітнішими запитаннями, проханнями.

Про глибоку зацікавленість Франка життям словенців, їхньою духовною культурою свідчить, на думку автора дисертації, його розвідка "Еміль Коритка, забутий слов'янський етнограф" /ЗНТШ, 1910 р./ Працюючи над нею, вчений користувався величезною кількістю різномовних друкованих джерел, а також дорогоцінними рукописними матеріалами, серед яких записи народних крайнських пісень, листування Коритка з його сучасниками та ін. Не вдаючись до з'ясування спірних питань, порушених у розвідці Франка стосовно участі у збиранні словенських пісень безпосередньо Е.Коритка, Ф.Прешерна, С.Вразе та ін., дисертант підкреслює добру обізнаність Франка з усім наявним фольклорним масивом, отже й життям словенського народу. В колі особливої уваги автора реферованої праці - вміщені в розділі листи Й.Борковського до Е.Коритка, що дає змогу простежити ті джерела, через які, ймовірно, українська народна пісня потрапляла до словенських поетів, зокрема до Станка Вразе.

Про словеністичні інтереси Франка красномовно свідчить також його особиста бібліотека. Словенські книги в бібліотеці вченого, а також іншомовні студії, що торкаються історії, культури, науки та літератури словенців - предмет спеціальної розмови. Але всі вони - від словничків до ґрунтовних праць - вказують на те, що проблеми словенського народу Франко знав досконало.

Найважливіший внесок Франка в українсько-словенську літературну взаємодію зроблено ним опосередковано. Користуючись величезним авторитетом дослідника і знавця зарубіжних літератур, Франко зумів залучити до цієї праці своїх сучасників. Від особистого чи позвочного знайомства з Іваном Франком, його працями починаються творчі пошуки багатьох словенознавців.

У Словенії, як можна бачити з періодичних видань, про різнобічну діяльність Франка знали, але в загальних рисах. Перш за все як про поважного вченого, критика, редактора і видавця, організатора і вихователя молодих

письменницьких сил. Судячи з бібліографії Фр.Добровольця "Словенська україністика", перекладати Франка словенською мовою почали досить пізно, аж 1911 р. в газеті "Mir" у Целовці з'явилося оповідання "Добрий заробок". Першим перекладачем досі вважався Л.Ленард. Однак час вносить свої корективи і незаперечно свідчить, що на ниві українсько-словенських літературних взаємин ще багато нерозкритого, невиявленого, невивченого. Досліджуючи українознавчі статті Й.Абрама, автор дисертації встановив, що саме цьому, безумовно найкращому знавцеві української літератури і культури взагалі, належить і заслуга першого ознайомлення словенців з поезією І.Франка їх рідною мовою в досить точному перекладі. Йдеться про розвідку Й.Абрама "Українське питання"/Dom in svet, 1905/, в якій надруковано знаменитий "Пролог" Каменяря до "Великих роковин":

Slednji misli, da na tebi   da za vsodo milijonov
milijonov stan stoji,   dajal boš odgovor ti!

Dolgo nas nesreča trla,   a Vkraina ni še vmrla,
in do zdaj nas kruto tre: ni še vmrla in ne vmrel!

Одним із безпосередніх учасників і творців українсько-словенської літературної взаємодії був Ілько Кузів - греко-католицький священник на Тернопільщині. Ще зовсім недавно саме тільки слово "народовець" забороняло дослідникам торкатися цього імені і могло назавжди викреслити з нашої свідомості навіть пам'ять про нього. За офіційною ідеологією, той прошарок суспільства, до якого належав Кузів, було проголошено реакційною силою на шляху політичного та культурного розвитку України, непродуктивною в царині міжнаціональних контактів. Тому зацікавленість одного з українських інтелігентів словенським письменством у підрозділі "Ілько Кузів - перекладач словенської прози" показано на тлі його біографії, відтвореної за документальними джерелами та деякими друкowanими матеріалами. Найповнішу інформацію про Кузіва, котра стала відправною у подальших пошуках, знайдено в статті Й. Абрама Slovinci v Rusinih /Dom in svet, 1902/. Перевірена, уточнена й доповнена, ця інформація примножила історію українсько-словенських зв'язків новими знахідками і фактами, що мають важливе практичне й теоретичне значення для обох літератур, особливо української, історикам якої належить повернути шанування кожному трудареві на ниві рідного письменства.

Як збирач фольклору І.Кузів ще гімназистом писав листи до І.Франка. Увагу дисертанта у зв'язку з цим привернула образно-тематична спорідненість записаних Кузівим у рідному селі народних пісень із тими творами словенців, котрі він потім обирав до перекладу. Порівняльний аналіз показав, що перекладач у багатьох випадках посилював соціальний аспект зображуваного,

а в деяких навіть зміщував у бік соціального бачення проблеми психологічне мотивування їх автором. Це особливо помітно, якщо зіставити український і словенський тексти сільського образка К.Мешка "Нагула" /Nogec/, що зроблено в дисертації. Ліричним заспівом до нього може бути одна з пісень, записаних Кузівим-гімназістом:

Ой нема ж то так нікому

Як бурлаці молодому...

По-словенськи nogec означає - божевільний, дурень. Посилаючись на словник О.Партицького, Кузів переклав його як "нагула", оскільки це, вірогідно, найкраще відповідало його намірам - показати долю сироти, що народився і виріс при дворі багатого господаря. Він, справді, був дивакуватим, але чому? Мешко вбачає основну причину бідувань знедоленого юнака в його розумовій і психічній неповноцінності. Натомість Кузів всяяко підкреслює, що "нагула мав серце", але "ніколи не знайшов любови, ніколи товариства, ніколи співчуття...". Упродовж усього твору автор і перекладач послідовно дотримуються кожен своєї мотивації у висвітленні основної теми.

Розшукуючи переклади і Кузіва, які збагатили українську літературу низкою колоритних, переважно трагічних, образів із життя села, дисертант виявив документальні джерела ще до двох біографій авторитетних у минулому українських діячів - Юліана Насальського та Василя Чернецького. З видавництвом "Бібліотеки для руської молодези" Ю.Насальського пов'язано долю більшості оповідань і повістей словенських авторів, перекладених іл.Кузівим, часом "українізованих" у той чи інший спосіб.

В результаті проведеного в дисертації текстологічного аналізу виявлено історію побутування в Україні Мешкової Prípovedki /"Повірки"/, що нагадує оповідання О.Стороженка "Се така баба, що чорт їй на махових вивих чоботи оддавав"/конкретніше відповідає приказці: "де чорт не справиться - туди бабу пішла"/.

У реферованому підрозділі розглянуто також оповідання Янеза Євангеліста Крека "Боже благословення" - єдиний переклад східнослов'янськими мовами відомого словенського соціолога, який з надзвичайною теплою ставився до українського народу. Оповідання Крека є вдячним об'єктом порівняльного аналізу з творами як Івана Цанкера, так і багатьох українських письменників - опонентів і прихильників ідеї удосконалення людства за допомогою християнського милосердя і всепрощення.

Підрозділ "Сильвестр Яричевський і словенська поезія" присвячено "знайомому незнайомцю" для багатьох наших сучасників, авторів збірки "Пестрі звуки"/Чернівці, 1904/, який невпинно дбав про розширення обрії своєї національної культури. Мову словенців, до яких він відчував

особливу симпатію, поет вивчив у Відні - провідному на той час центрі славістики. Вже після університету, працюючи в гімназії м.Перемишля, він задумав написати розвідку про словенського сонетяра, власні переклади з якого читав ще в семінарі в Ягича. Простежуючи історію написання розвідки і її подальшу долю, дисертант звертається до аналізу ще одного безпосереднього свідчення епохи - листа Яричевського до свого словенського колеги Івана Приятеля, контакти якого з українцями зовсім не висвітлені славістами.

Розвідка С.Яричевського "Франце Прешерн, найбільший поет словенський. Його житє і твори" /Перемишль, 1902/ стала помітною подією в українському слов'янознавстві і мала значний резонанс. Полеміка навколо розвідки, яку відбито у реферованому підрозділі, прислужилася до виявлення нових граней таланту українського поета, його літературознавчих і перекладацьких засад.

Сумнівні опонентів Яричевського щодо його компетенції як словеніста і майстра поетичного слова спонукали автора дисертації уважніше проаналізувати його переклади з Прешерна. Порівняльний аналіз "Strunam" і "Neverčana mati" з перекладами їх С.Яричевського, Ф.Корша /російською мовою/, А.Малишка та Р.Лубківського незаперечно свідчать на користь першого з українських перекладачів.

Дисертант пристає до думки С.Томашівського, висловленій у його відгуку на розвідку Яричевського, про те, що найвартісніша в ній саме третя частина - переклади. В дисертації наголошується на мистецькому відчутті українського і словенського слова Яричевським, на тонкому, проникливому розумінні ним мотивів першотвору, а також на відсутності в його перекладах неточностей або спрощень. Натомість у перекладачів сучасних помічено серйозні прорахунки.

Публікація розвідки Яричевського про Прешерна поклала також початок його знайомству з А.Ашкерцем, що збагатило скарбницю українсько-словенських взаємин високохудожніми перекладами на українську мову Ашкерцевих поезій - "Сніг паде", "В купе", "Над серцем твоїм сходить сонце...", "Український степ", "Послідній Обренович".

В основу підрозділу "Михайло Зубрицький і його словенський щоденник" покладено унікальну знохідку 1914-1915 рр., яка збереглася серед рукописів ученого. Інтернований австрійською владою на початку першої світової війни до Крайни, Зубрицький проживав кілька місяців серед словенців, використавши цей час до вивчення їх матеріальної та духовної культури.

Світоглядно Зубрицький готував себе до такої роботи заздалегідь. Ще наприкінці 1902 р. в листі до Франка він писав стосовно діяльності "Просвіти" про доцільність описувати чужі краї і інші народи. Отож, коли

трапилася нагода, вчений з пристрасною поринув у вивчення нового для нього середовища, залучивши до цього свій попередній досвід. Записи Зубрицького показують, що висока освіченість і загальна культура відкривали йому найширші можливості до контактів із представниками різних верств словенського населення.

Викликаючи у дослідника безліч літературних асоціацій, нотатки Зубрицького дивним чином зближують між собою події віддалених часів і долі різних людей, знайомих і незнайомих, словенців і українців, дозволяють побачити наслідки їхньої праці задля своїх народів і взаємопорозуміння між ними. Так словенсько-німецькі мовні паралелі, які випишував Зубрицький на сторінках щоденника, як, власне, й увесь твір, дають змогу пересвідчитися у результатах великої роботи, проведеної словенськими письменниками щодо очищення рідної мови та виховання вдячного словенського читача, про яку писав ще у середині 70-х років минулого століття Софрон Круть /нарис "У Любляні"/, про що, звичайно, знав і Зубрицький.

Побачене й почуте українським письменником під час перебування його в столиці Крайни Любляні доповнює й конкретизує враження М.Зубрицького від неї та її мешканців. Згадка в щоденнику про Івана Грїбара, словенського ліберального політика, громадського діяча й поета, спонукала дисертанта звернутися до його спогадів і віднайти чимало спільного між цими двома патріотами у світоглядах, характерах й дотриманні морально-етичних норм поведінки людей за будь-яких умов тощо. Пережите в часі війни людьми різних національностей, зокрема словенцями та українцями, Іван Цанкар узагальнив оповіданням "Побратими"/"Видіння", 1917 р./ Те, що в словенському щоденнику Зубрицького немає жодної згадки про видатного письменника, на думку дисертанта, можна пояснити тільки воєнно-політичними обставинами, оскільки проживав він у Врхніці - на батьківщині І.Цанкара.

Занепокоєний станом освіти серед галичан, Зубрицький уважно придивлявся до того, як поширюють знання і освідомлюють себе словенці. Порівнюючи кількість і якість словенських і українських періодичних видань, зокрема, роботу "Просвіти" й "Товариства св. Гермагора", вчений констатував вищий рівень просвітянської роботи у словенців.

Зубрицький, як свідчать щоденникові записи, опрацьовував найрізноманітнішу літературу. Серед часописів - особливо ретельно "Dom in svet". З коротших чи довших посилянь на матеріали, які знаходив там, можна зробити кілька узагальнюючих висновків. Перш за все словенців цікавила й надихала в історії України доба козацтва, тобто боротьба українців за політичну, соціальну й національну волю. Іншим чинником, пов'язаним із першим, який посилював і поглиблював інтерес словенців до України, була творчість Тараса Шевченка - співця минулого й провісника майбутнього рідної землі.

Самого Зубрицького як дослідника надзвичайно цікавило в словенській періодиці та історіографії тема гайдуцтва - "Črtice o belokrajnskih hajdukih" Леопольда Подлогара, романи Йосипа Юрчица "Deseti brat" та "Rokovnjači". Уважно студіював Зубрицький "Славу воєводи Кранської" Вальвасора з XVIII-го століття, написану німецькою мовою. Вчений познайомився також з історичним романом Ф.Фінкгарта "Під сонцем свободи", відзначивши спорідненість його з творами Г.Сенкевича "Вогнем і мечем".

Чимало нового додають сторінки щоденника М.Зубрицького, на чому наголошено в дисертації, до теми "Леопольда Ленарда" в українському слов'янознавстві /Н.О.Томашук, Е.М.Ланчук, Г.Д.Вервес, Ф.Л.Погребеник/, досліджуваної у зв'язку з зацікавленням його творчістю І.Котляревського, Т.Шевченка, О.Кобилянської, І.Франка та ін. Найвагомим внеском Зубрицького у цю умовно названу тему є короткий виклад і просторіші цитування дорожніх нарисів Л.Ленарда "Кам'янець і Хотин" /Dom in svet, 1907/, які, завдяки йому, ввійшли у ширший науковий обіг. "Заслужений дослідник селянського життя", як назвав свого шкільного товариша І.Франко, М.Зубрицький занотував те, що найбільчисте озивалося в його серці - тяжкий соціально-економічний стан галицького селянства по обидва боки австрійсько-російського кордону, яке до того ж зазнавало нещадного національного утиску. Але сьогодні на одне з перших місць висувається ще одна проблема, якої торкнувся Л.Ленард - ставлення народу до своєї культурної спадщини. Чимало важать і ті записи в щоденнику, де йдеться про особисті зустрічі Зубрицького з Ленардом. Вони додають свіжих барв до дещо ідеалізованого портрету, справді визначного дослідника української, російської, польської та ін. літератури у Словенії. Щоденник засвідчує, що не з усіма міркуваннями Л.Ленарда, які торкалися широкого кола питань української історії, Зубрицький погоджувався. Виникали між ними, вірогідно, й гострі дискусії.

Своїм щоденником Зубрицький ще раз підтвердив інтерес українців до словенського письменника Фр.К.Мешка. Він переповів "Драму на селі", як видно із записів, читав оповідання "Через кішку", а також інші Мешкові твори.

Хронологічно завершуючи досліджуваний у дисертації період українсько-словенської літературної взаємодії, реферований підрозділ є підсумком її здобутків і водночас - перспективою майбутніх досліджень.

У висновках дисертації підсумовано сказане в усіх розділах, а також намічено деякі аспекти подальшого вивчення українсько-словенських літературних зв'язків.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях:

1. Франко и литературы южных славян // Творчество Ивана Франко в мировом литературном процессе. - Москва, 1986. - С. 181-193 /У співавторстві з В.А.Москаленком і П.М.Рудяковим/.
2. Українсько-словенські літературні зв'язки кінця XIX-початку XX ст // Українська література в загальнослов'янському і світовому контексті. - Київ, 1987. - Т.1. - С.452-462.
3. Михайло Зубрицький і його словенський щоденник // Питання текстології. - Київ, 1989. - С.209-231; 238-244 /У співавторстві з Г.В.Дем'яном/.
4. Ілько Кузів - перекладач словенської прози // Слово і час. - 1990 - № 7. - С.62-70.
5. Словенська література на Україні // Українська література в загальнослов'янському і світовому контексті. - Київ, 1991 - Т.4 - С.440-447.
6. Петро Миклавець-Подравський і його внесок в українсько-словенські літературні взаємини // Слов'янське літературознавство і фольклористика. - Київ, 1991 - Випуск 19. - С.19-30.
7. Рец. Чуржина И.В. Русские и словенцы. Научные связи конца XVIII в. - 1914 г. /Москва, 1986 // Рад. літературознавство. - 1988 - № 12 - С.69-71.

Жоку

SUMMARY

Kantsedal L.D. Ukrainian-Slovenian literary interrelations /the end of XIX-the beginning of XX century/ The dissertation submitted for a scholarly degree of Candidate of Philology in specializations 10.01.04 - Foreign literature, and 10.01.02. - Ukrainian literature at the T.Shevchenko Institute of literature of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 1995.

This research work explores for the first time in Ukrainian and foreign literary science the entire body of Ukrainian-Slovenian literary relations of the above mentioned period looked upon the background of the so-called marginal phenomena.

The dissertation testifies the interdependence of the known and the unknown before facts from life and creative biographies of the different strata representatives of both Slovenian and Ukrainian literary environment. The main focus in the research is concentrated on the activity of such creators as V.Kopitar, I.Franko, A.Ashets, M.Zubritsky, J.Abram, Il. Kuziv, P.Miklavets-Podravsky, S.Yarichevsky and others.

АННОТАЦІЯ

Канцедал Л.Д. Українсько-словенські літературні взаємозв'язки кінця ХІХ-початку ХХ ст. Дисертація на соискання наукової ступеня кандидата філологічних наук по спеціальностям 10.01.04. - Література зарубіжних країн і 10.01.02 - Українська література, Інститут літератури ім.Т.Г.Шевченка НАН України, Київ, 1995.

Захищується рукопис, в якій вперше в українському і зарубіжному літературознавстві українсько-словенські зв'язки вказаного періоду розглядаються комплексно на фоні осмислення т.н. маргінальних явищ.

В дисертації розкривається взаємозалежність відомих і не відомих раніше фактів із життя і творчих біографій представників різних шпів як словенської, так і української літературної середовища. Основне уваження в рукописі зосереджено на діяльності таких осіб, як В.Копитар, І.Франко, А.Ашкерц, М.Зубрицький, Й.Абрам, Іл.Кузів, П.Миклавець-Подравський, С.Яричевський і др.

Ключові слова: літературні контакти, типологія, художній переклад.

ЛІВ ім. В. Стефанива
АН України

Підписано до друку 26.04.1995р.Об.0,9.Формат 60x841/16.
Друк офсетний.Тир.100прим.Зам.126.Безплатно.
ЛОД УДПУ ім.Драгоманова,Київ,Пирогова 9.

AB 32.289

AB 32.289